

Ο ΘΑΝΑΤΟΣ

ΕΝΟΣ ΕΚΛΕΚΤΟΥ ΕΛΛΗΝΟΣ

ΠΟΙΟΣ ΥΠΗΡΞΕΝ Ο Κ. ΧΡΗΣΤΟΜΑΝΟΣ

ΜΙΑΝ ἑκτακτον φυσιογνωμίαν διὰ τὴν Ἑλληνικὴν Τέχνην ἐκήδευσαν ἐκλεκτοὶ Ἀθηναῖοι. Τὸν Κωνσταντῖνον Χρηστομᾶνον, τὸν ποιητὴν, τὸν μυθιστοριογράφον, τὸν δημιουργὸν νέου Ἑλληνικοῦ θεάτρου, διὰ τῆς ἰδρύσεως τῆς «Νέας Σκηπῆς.»

Τὸ ἔργον τοῦ Χρηστομᾶνου ὑπῆρξε πολυσύνθετον καὶ καταπληκτικόν πράγματι διὰ τὰς περιέργους ἐκδηλώσεις του, ὅπως παράδοξος καὶ καταπληκτικὴ εἰς περιπετείας καλλιτεχνικῶν ἐπιχειρήσεων εὐτυχῶν καὶ ἀτυχῶν ὑπῆρξεν ἡ ζωὴ του.

Υἱὸς τοῦ ἀειμνήστου καθηγητοῦ τῆς Χημείας Ἀναστασίου Χρηστομᾶνου, προωρίσθη ὑπὸ τοῦ πατρός του διὰ τὴν Νομικὴν ἐπιστήμην, τὴν ὁποίαν ἤρχισε καὶ νὰ σπουδάζῃ εἰς τὸ πανεπιστήμιον Ἀθηνῶν ἀλλ' ἀπὸ τότε ἤρχισε νὰ ἐκδηλοῖ τὴν πρὸς τὴν λογοτεχνίαν κλίσιν του καὶ καθ' ὃν χρόνον ἐσπούδαζεν ἀκόμη ἐνταῦθα, κατεγίνετο εἰς τὴν συγγραφὴν τοῦ «Ἀρχοντολογίου τῶν Ἀθηνῶν» τὸ ὁποῖον καὶ ἐξέδωκεν εἰς φυλλάδιον περιλαμβάνον τοὺς γενεαλογικοὺς πίνακας τῶν Ἀθηναϊκῶν οἰκογενειῶν. Ἡ ἱστορικὴ αὐτὴ μονογραφία ἔχει ἀξίαν διότι ἐγράφη κατόπιν ἀληθοῦς περιπλανήσεως καὶ διεισδύσεως τοῦ Χρηστομᾶνου εἰς ὅλας τὰς ζώσας ἱστορικὰς πηγὰς τῆς ἐποχῆς. Τοῦτο μᾶς διηγήθη ὁ Διευθυντὴς τῆς Ἑθνικῆς Βιβλιοθήκης κ. Δ. Καμπούρογλου, μετὰ τοῦ ὁποίου καὶ συνηντήθη τότε τὸ πρῶτον ὃ ἐκλιπὰν ποιητὴς εἰς τὴν οἰκίαν μιᾶς γραίας, ἡ ὁποία ἦτο ζῶν χρονικὸν τῶν γεγονότων τῆς ἐποχῆς τῆς διὰ τοὺς ἱστοριοδίφας.

Ὁ Χρηστομᾶνος ἔκαμε θαυμασίας σπουδὰς εἰς τὴν Γερμανίαν εἰς τὴν Ἱστορίαν. Ἐγένετο δόκτωρ τῆς Φιλοσοφίας Αὐστριακοῦ Πανεπιστημίου καὶ

ἀνεδείχθη ὡς διδάσκων ὑφηγητῆς εἰς τὸ Πανεπιστήμιον τῆς Βιέννης. Ἐκεῖ καὶ ἔγραψε μίαν θαυμασίαν μεσαιωνικὴν μονογραφίαν περὶ τῶν «Ὁθώνων»,

Αἰφνιδίως ἀπὸ τοῦ σημείου τούτου ἡ ζωὴ του ἀρχίζει νὰ λαμβάνῃ μίαν ἐντελῶς ἀπρόοπτον διὰ τοὺς γνωρίζοντας αὐτὸν φάσιν. Εἰσάγεται εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς Αὐτοκρατείας Ἑλισσάβητ τῆς Αὐστρίας. Ἡ ἐκλεκτὴ ἐκείνη πριγκήπισσα τῶν Βιττελσβάχων εἶχε γνωρίσει τὸν Χρηστομᾶνον ἀπὸ τὰ ποιήματά του τὰ «Ὀρφικὰ τραγούδια», τὰ ἐκδοθέντα γερμανιστὶ καὶ τῶν ὁποίων ἡ δημοσίευσις ἔκαμε διεθνὲς τὸ ὄνομα τοῦ Χρηστομᾶνου. Τὰ κατὰ τὴν ζωὴν του πλησίον τῆς Ἑλισσάβητ ἀφηγεῖται ὁ ἴδιος εἰς τὸ βιβλίον του «Ἡ Αὐτοκράτειρα Ἑλισσάβητ», τὸ ὁποῖον ἐγράφη γερμανιστὶ καὶ εἶχε τὴν μεγαλυτέραν ἐπιτυχίαν ἐξ ὅλων τῶν ἔργων του. «Ἡ Αὐτοκράτειρα Ἑλισσάβητ» μετεφράσθη εἰς τέσσαρας γλώσσας εἰς τὴν Ἰταλικήν, εἰς τὴν Ἰσπανικὴν, εἰς τὴν Γαλλικὴν καὶ εἰς τὴν νεοελληνικὴν ὑπὸ τοῦ ἰδίου.

Ἀφῆθη ἀκολούθως εἰς νέαν περιπέτειαν. Ἠσπᾶσθη τὸν καθολικισμόν καὶ εἰσῆλθεν εἰς τὸν κλῆρον τοῦ Βατικανοῦ. Θύελλα ἐξερράγη τότε ἐν Ἀθήναις ἐναντίον τοῦ πατρός του, διὰ τὴν ἐγκατάλειψιν τῆς πατρῴας θρησκείας ὑπὸ τοῦ υἱοῦ. Ἄλλ' ἡ εἴσοδος τοῦ Χρηστομᾶνου εἰς τὸ Βατικανὸν εἶχε λόγον μόνον τὸν ἄσβεστον ἔρωτά του πρὸς τὴν σπουδὴν καὶ τὴν μελέτην τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν μεσαιωνικῶν κειμένων, τῶν ὁποίων θησαυροὶ ὀλόκληροι ὑπάρχουν εἰς τὰς τεραστίας βιβλιοθήκας τοῦ Βατικανοῦ. Ἀπόδειξις τούτου εἶνε ὅτι ἀργότερα ὄχι μόνον ἔφυγεν ἐκ τοῦ Βατικανοῦ ὁ Ἑλληνας ποιητής, ἀλλὰ ἐπανῆλθεν εἰς τὴν Ὀρθοδοξίαν.

Καὶ νέα πάλιν δρᾶσις, ὑπὸ νέαν ἐντελῶς μορφήν, ἀπρόοπτον καὶ αὐτὴν διὰ τὴν μέχρι τοῦδε πορείαν του, ἀρχίζει εἰς τὴν ζωὴν τοῦ Χρηστομᾶνου.

Ἔρχεται εἰς τὴν Ἑλλάδα μὲ τὰ ἰδανικά του, τὰς γνώσεις του, τὴν δόξαν του, τὸ ἐκλεκτὸν τάλαντόν του νὰ δράσῃ ὡς Ἑλληνας καλλιτέχνης, νὰ δώσῃ σοβαρὰν πράγματι καὶ νέαν ὥθησιν εἰς τὴν Ἑλληνικὴν πνευματικὴν κίνησιν.

Καὶ ἰδρύει εἰς τὰ 1900 τὴν «Νέαν Σκηνὴν τῆς ὁποίας τὸν μέγαν καὶ εὐρὸν προορισμὸν ἐξήγγειλε ἀπὸ τῆς κόγχης τοῦ Διονύσου ὁ ἴδιος εἰς τοὺς λογίους τῶν Ἀθηνῶν, διὰ θαυμασίων λόγων, ποιήματος ἀληθινοῦ. Ὁ Χρηστομᾶνος ὑπεσχέθη ἀναγέννησιν τοῦ θεάτρου, καὶ πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ἄλμα ἐπετελέσθη ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης διὰ τῆς «Νέας Σκηνῆς» εἰς τὴν Ἑλληνικὴν θεατρικὴν πρόοδον.

Καλλιτέχνης καὶ ποιητής διηύθυνε πλέον τὸ θέατρον, ἄνθρωπος νέος παρουσίαζεν εἰς τὸ Ἑλληνικὸν κοινὸν σκηνὴν πράγματι νέαν. Ἀλλὰ πολέμουμένος ὑπὸ τοῦ ἑαυτοῦ του ὁ Χρηστομᾶνος ἀσχολούμενος πολὺ μὲ τὰς λεπτομερείας, καὶ ἀδιαφορῶν διὰ τὴν δημιουργίαν ἐχθρῶν πολλῶν καὶ σημαντικῶν διὰ τὸ ἔργον του εἶδε τὸ ὄνειρόν του διαλυόμενον. Ὁ Χρηστο-

μᾶνος ἐγκατέλειψε τὴν «Νέαν σκηνὴν» ἕξ ἔτη ἀπὸ τῆς ιδρύσεώς της.

Ἄλλὰ τὸ Ἑλληνικὸν θέατρον εἶχεν ὠφεληθῆ πλέον καὶ ἡ παρατηρουμένη σήμερον καταπληκτικὴ δι' ὀλίγα ἔτη πρόοδος τοῦ ὀφείλεται εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Χρηστομάνου.

Ὁ Χρηστομᾶνος ἐτιμᾶτο πολὺ εἰς τὴν Γερμανίαν. Ἐφημερίδες σοβαραὶ τοῦ εἶχον δώσει θέσιν φιλολογικοῦ ἐπιφυλλιδογράφου.

Ἐκτὸς τῶν « Ὀρφικῶν τραγουδιῶν », ἔγραψε καὶ πολλὰ ἄλλα ἀργότερον, ἐκ τῶν ὁποίων ἐλάχιστα ἐδημοσιεύθησαν.

Ἐπῆρξε καὶ δραματικὸς συγγραφεὺς. Ἐγραψε τὸ δράμα «Τρία φιλιὰ», τραγικὴν σονάταν, ὅπως τὸ ὠνόμασεν ὁ ἴδιος. Τὰ «Τρία φιλιὰ» εἶχον ἐπιτυχίαν, ἡ ὁποία ἐνεθάρρυνε τὸν Χρηστομᾶνον ἀποφασίσαντα ν' ἀφοσιωθῆ εἰς τὸ θέατρον. Ἐγραψε τότε τὸν «Κοντορεβιθούλην», κωμωδίαν ἡ ὁποία δοθεῖσα πρὸ τριετίας ἀπέτυχε. Τὸν ἀποτυχίαν αὐτὴν βαρέως ἔφερον ὁ Χρηστομᾶνος καὶ ἔκτοτε σχεδὸν ἀπεσύρθη ἕξ ὅλων τῶν κέντρων καὶ ἐμόναζε σχεδὸν εἰς τὴν ἐπὶ τῆς ὁδοῦ Πατησίων οἰκίαν του.

Τὰ ἀνέκδοτά του ἔργα λέγονται πλεῖστα. Μεταξὺ αὐτῶν ὑπάρχουν καὶ μυθιστορήματα, ἐκ τῶν ὁποίων ἐδημοσιεύθη μόνον ἡ «Κερένια Κούκλα» γνήσιον Ἀθηναϊκὸν μυθιστόρημα.

Ὁ Χρηστομᾶνος ἀπέθανεν νέος εἰς ἡλικίαν 47 ἐτῶν. Τὸ ἔργον του δὲν ἐπρόφθασε νὰ τὸ συμπληρώσῃ. Ὁ ἴδιος γνωρίζων ἐκ τοῦ βασανίσαντος τὴν ζωὴν του καρδιακοῦ νοσήματος, ὅτι ὀλίγη ζωὴ τοῦ ὑπελείπετο, παρεπονεῖτο συχνὰ ὅτι θ' ἀπέθνησκεν ἔνωρίς. Ἡ ἀπάντησις, τὴν ὁποίαν ἔδωκεν εἰς τὴν «Τριμπούναν» ἐρωτήσασαν κατὰ τὴν 1ην Ἰανουαρίου τοῦ τρέχοντος ἔτους τοὺς ἐκλεκτοὺς Εὐρωπαίους συγγραφεῖς τί θὰ ἔκαμνον κατὰ τὸ 1911, ἀπεδείχθη μία τραγικὴ καὶ πλήρης συνείδησις τοῦ ἐπικειμένου τέλους του. Ὁ Χρηστομᾶνος εἶχεν ἀπαντήσῃ.

— Θ' ἀποθάνω.

Καὶ ἀπέθανεν.

Κατὰ τὰ τέσσαρα τελευταῖα ἔτη—ὅπως ἀνωτέρω εἴπομεν—ὁ Χρηστομᾶνος εἶχεν ἀποσυρθῆ ἀπὸ κάθε δραῖσιν. Δὲν ἠθέλεν οὔτε ν' ἀκούεται κἄν τὸ ὄνομά του. Πολλοὶ τὸ ἀπέδωκαν εἰς ἀπαγοήτευσιν μετὰ τὴν τραγικὴν ἐκείνην ἀποτυχίαν τοῦ «Κοντορεβιθούλη», ἐνὸς ἔργου ἀπὸ τὰ καλλίτερα ἴσως ποῦ ἀφῆκε. Ἀλλὰ δὲν ἦτο ἀπαγοήτευσις αὐτὸ ποῦ ἠσθάνθη ὁ Χρηστομᾶνος. Ἀπόδειξις ὅτι δὲν ἔπαυσε νὰ ἐργάζεται, ὅτι ἀφῆκε πολλὰ σκίτσα θεατρικῶν ἔργων, σημειώσεις ἱστορικὰς καὶ φιλολογικὰς, νέαν σειρὰν Ὀρφικῶν τραγουδιῶν, ἐργασίαν ὀγκώδη καὶ ἐκλεκτὴν.

Ὁ Χρηστομᾶνος ἐδοκίμασε μόνον τὴν μεγάλην πικρίαν τοῦ ἀνθρώπου, ποῦ εὐρέθη ἔξαφνα εἰς περιβάλλον μὴ συντονισμένον μετὰ τὴν ἀντίληψιν καὶ τὴν σκέψιν του. Ἐδοκίμασεν ὅλα τὰ εἶδη τῆς ἐργασίας καὶ δὲν εὐρήκεν ἀν-

θρώπους νὰ τὸν ἐννοήσουν. Δημιουργὸς εἰς τὸ θέατρον, σκηνοθέτης, δραματικὸς συγγραφεὺς, μυθιστοριογράφος, χρονικογράφος, παρεξηγήθη εἰς ὅλα, δὲν κατώρθωσε νὰ εὕρῃ κοινὸν τῆς ἐποχῆς του. Καὶ ἀπεφάσισε νὰ ἐργάζεται διὰ τὸν ἑαυτὸν του μόνον, καὶ νὰ ἀφήσῃ εἰς ἄλλην μεταγενεστέραν γενεὰν τὸ ἔργον του.

Ὡς συγγραφεὺς ἦτο ἱπποτικώτατος καὶ γενναιόδωρος. Τὰ ποσοστὰ τῶν ἔργων του ἔχαρίζοντο εἰς τοὺς ἠθοποιούς, καὶ ἔπειτα ἀπὸ κάθε πρώτην ἔχάριζεν εἰς τοὺς προταγωνιστοῦντας τιμαλφῇ δῶρα.

Καὶ ἠγάπα τοὺς ἠθοποιούς, τοὺς ἠγάπα μὲ στοργὴν πατρὸς.

— Ἐμένα μόνον κανεὶς δὲν μὲ ἀγαπᾷ ! ἔλεγε κάποτε μὲ παράπονον.

Ἄλλοτε, εἰς στιγμὰς στεναχωρίας, ἔπιανε τὸ κεφάλι του μὲ τὰ χεῖρα καὶ ἐφώναζε :

— Δὲν μὲ ἐννοοῦν ! Κανένας δὲν μὲ ἐννοεῖ ! Ἐπίτηδες λοιπὸν τὸ κάνουν;

Καὶ ἔξηφανίζετο ἐπὶ δύο τρεῖς ἡμέρας κλειόμενος εἰς τὸ σπουδαστήριόν του.

Ἀμείλικτος εἰς τὴν εἰρωνίαν του καὶ εἰς τὴν πολεμικὴν του. Ὄταν ὁ κ. Ξενοπούλος ἐδήλωσεν ὅτι χαρίζει τὴν «Φωτεινὴν Σάντρη» εἰς τὴν Κυβέλην, ὁ Χρηστομᾶνος εἶπε :

— Ὡραία δωρεά ! Ὡσὰν τὴν δωρεὰν τῶν δημοσίων δρόμον εἰς τὸν Δῆμον. Ἡ Κυβέλη θὰ φροντίζῃ διὰ τὴν συντήρησιν τῆς «Φωτεινῆς».

Κάποτε εἰς ἠθοποιὸς τῆς «Νέας Σκηνῆς» ἐπῆγεν εἰς τὴν πρόβαν μὲ κακοδεμένον λαιμοδέτην.

Ὁ Χρηστομᾶνος τὸν ἐπῆρε κατὰ μέρος :

— Ἄνθρωπος ποῦ δὲν ξέρῃ νὰ δέσῃ τὸν λαιμοδέτην του, παιδί μου, δὲν κάνει γιὰ ἠθοποιός ! τοῦ εἶπε.

— Μά ! ἐψιθύρισεν ἐκεῖνος.

— Τίποτε. Ἄφοῦ δὲν ἤξευρες νὰ τὸν δέσῃς ἔπρεπε νὰ πνιγῆς μὲ αὐτόν.

Εἰς τὴν πρώτην τῶν «Τριῶν Φιλιῶν» ἓνα ἀπὸ τὰ χρωματιστὰ τζάμια, ἀπὸ τὰ ὁποῖα ἔρριπταν πρὸς τὴν σκηνὴν τὸ σεληνόφως ἔσπασε καὶ ἔπεσεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς τοῦ Χρηστομᾶνου, ὅστις ὠδήγει ἀπὸ τὰ παρασκήνια τοὺς ἠθοποιούς.

Ὁ συγγραφεὺς κατελήφθη ἀπὸ παροξυσμόν.

— Πάει τὸ φεγγάρι μου ! Πάει ! Καὶ παρ' ὀλίγον ν' ἀρχίσῃ νὰ κλαίῃ.